

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԳՀ ԼԱԲՈՐԱՏՈՐԻԱ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԱՏՐԱՏԵԳ

*Տարեկան ամփոփիչ հանրապետական գիրաժողովի
հոդվածների ժողովածու*

1(1)

Երևան
ԵՊՀ հրատարակչություն
2018

**Հրատարակության և Երաշխավորել Երևանի պետական
համալսարանի ՀՀԻ գիտական խորհուրդը**

**Խմբագրական խորհրդի կազմ
Գլխավոր խմբագիր՝**

Սիմոնյան Ա. Հ. (ՀՀ ԳԱԱ
քրթակից անդամ, պատմական
գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր, ԵՊՀ)

Խմբագրակազմ

Մելքոնյան Ա. Ա. (պատմական
գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր, ակադեմիկոս,
ՀՀ ԳԱԱ),

Քեռյան Գ. Մ. (քաղաքական գիտ.
դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ),

Քոչարով Վ. Վ. (պատմական
գիտությունների դոկտոր,
պրոֆեսոր, ՌԴ, Սանկտ
Պետերբուրգի պետական
համալսարան)

Սաֆրասոյան Ռ. Ա.

(պատմական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր, ակադեմիկոս,
ՀՀ ԳԱԱ),

Պետրոսյան Գ. Վ.

(բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ),

Հովսեփյան Մ. Մ.

(բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ),

Մելքոնյան Ռ. Հ. (բանասիրական
գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ, ԵՊՀ),

Ջամալյան Գ. Վ. (հոգեբանական
գիտությունների թեկնածու,
ԵՊՀ),

Հովհաննիսյան Ա. Կ.

(պատմական գիտությունների
թեկնածու, ՀՀ ՊՆ),

**Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
Երևանի պետական համալսարան**

Խմբագրության հասցեն՝

ՀՀ, 0025, Երևան,

Ալեք Մանուկյան 1,

ԵՊՀ ռազմավարական

հետազոտությունների ԳՀ

լաբորատորիա:

Հեռ.՝ 094 84-17-67

**Էլ. կայք՝ publications.y-su.am
publishing.y-su.am
armcsr.com**

**Խմբագրությունը կարող
է հրապարակել նյութեր՝
համամիտ չլինելով հեղինակների
տեսակետներին:**

**e-mail: info@armcsr.com,
publishing@ysu.am
Տպագրական 11.25 մամուլ:**

Տպաքանակը՝ 150

**Հանձնված է շարվածքի՝
29.03.2018**

**Հանձնված է տպագրության՝
20.07.2018**

ԹՈՒՐԻՔԻԱՅԻ ՀԱՐԱՐԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԵՏ «ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԳԱՐՆԱՆ» ՀԱՄԱՇԱՐՈՒՄ

Էդգար Էլբակյան, ԵՊՀ

Ներածություն. Եգիպտոսի նշանակությունը Թուրքիայի արտաքին քաղաքականության մեջ

«Արաբական գարնան» հեղաշրջումից հետո առաջին անգամ Եգիպտոսում պաշտոնական այցով գտնվող (12 սեպտեմբերի 2011 թ.) Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Էրդողանին ցուցարարների բազմությունը ողջունում էր «*Բարի՜ գալուստը քո երկրորդ հայրենիք Եգիպտոս»*, «*Եգիպտոսը և Թուրքիան մեկ բռունցք են»* բնույթի վանկարկումներով¹: Էրդողանը, իր հերթին անդրադառնալով այդ հյուրընկալ դիմավորությանը, նշեց, որ իրեն զգում է ոչ թե օտար երկրում, այլ սեփական տանը՝ հավելելով՝ «... *մենք մի ընկրանիք ենք»*²: Այս հայտարարություններն արվել են Եգիպտոսում հեղաշրջումից հետո «Սահմեդական եղբայրների» շուրջ երկուսուկեսամյա իշխանակալության ընթացքում, երբ Թուրքիայի և Եգիպտոսի միջև հարաբերություններն առանձնանում էին ռազմավարական գործակցությանը բնորոշ տարրերով: Պատմական այս կարճատև շրջանը և դրա ուսումնասիրությունն առանցքային նշանակություն ունեն՝ Եգիպտոսի հետ հարաբերությունների միջոցով վերհանելու տվյալ ժամանակահատվածում Թուրքիայի մերձավորարևելյան քաղաքականության էությունն ու հիմնական գծերը:

Առհասարակ Եգիպտոսի ռազմավարական դերակատարությունը թուրքական արտաքին քաղաքականության համաշարուն բազմատարր է՝ ընդհանուր պատմամշակութային ժառանգությունից մինչև տնտեսական և անվտանգային բաղադրիչ: Նախ՝ պայմանավորված իր աշխարհագրական դիրքով՝ Եգիպտոսն առանց-

¹ Stu **Watson I., Fahmy M. F.**, Turkish prime minister arrives for visit to Egypt as role widens, 14.09.2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/09/12/turkey.diplomacy/>, հղվել է 11.02.2017 թ.:

² Erdoğan'ın Ortadoğu hesabı, 15.09.2011, <http://gundem.bugun.com.tr/erdoganin-ortadogu-hesabi-haberi/169217>, հղվել է 11.02.2017 թ.:

բային նշանակություն ունի Թուրքիայի համար դեպի Պարսից ծոցի երկրներ և աֆրիկյան շուկաներ հասնելու հարցում: Մյուս կողմից՝ Թուրքիան և Եգիպտոսը սահմանակից են Միջերկրական ծովում, ինչը լրացուցիչ անվտանգային և տնտեսական բաղադրիչ է հաղորդում երկկողմ հարաբերություններին: Բացի այդ, Եգիպտոսը վճռորոշ ազդեցություն ունի նեղոսյան երկրաքաղաքականության և այդ ենթատարածաշրջանի երկրների զարգացման վրա: Այս առումով ուշագրավ են վարչապետ Էրդողանի խոսքերը Թուրքիա-Եգիպտոս տնտեսական խորհրդի հանդիպման ժամանակ (սեպտեմբեր 2011 թ.). «Մեր եղբայր Եգիպտոսը Արևելյան Աֆրիկայի բարօրությունը Նեղոսի միջոցով Միջերկրական է տեղափոխում: Թուրքիան նեղուցների միջոցով Եվրասիայի էներգիան և դինամիզմը, իսկ Սեյիան և Ջեյիան գետերի միջոցով Անատոլիայի բարօրությունն է հասցնում Միջերկրական»³:

Թուրքիայի համար Եգիպտոսի երրորդ՝ ոչ պակաս կարևոր նշանակությունը պայմանավորված է Իսրայելի և իսրայելա-պաղեստինյան (արաբա-իսրայելական) հակամարտության հարցում վերջինիս ունեցած դիրքորոշմամբ: Իսրայելական գործոնը մշտապես վճռորոշ, երբեմն էլ հավասարակշռող դեր է ունեցել թուրք-եգիպտական հարաբերություններում: 1958 թ. Եգիպտոսի և Սիրիայի կողմից Միացյալ Արաբական Հանրապետության ստեղծումից հետո Թուրքիան, ձգտելով թույլ չտալ տարածաշրջանային մեզոհավասարակշռության խախտումն ի վնաս իրեն, անմիջապես դիմեց Իսրայելի հետ հարաբերությունների սերտացմանը⁴: Ինչ վերաբերում է քննարկվող շրջանին, ապա ինչպես Եգիպտոսի բազմամյա նախագահ Հոսնի Մուբարաքն էր բնորոշել, Եգիպտոսը «պահպանում է քննադատական համակարգը»⁵: Թուրքիայի իսրայելական քաղաքականության փո-

³ Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Էրդողանի ելույթը Թուրքիա-Եգիպտոս Աշխատանքային խորհրդի հավաքին, «Գիտական ալիք»-ի բաժնում (“YouTube”), 15.09.2011, <https://www.youtube.com/watch?v=xIUzu6y1QKA>, արխիվացվել է հոկտեմբերի 12.02.2017թ.:

⁴ Տե՛ս **Huber D.**, Turkish-Israeli Relations in a Changing Strategic Environment, <https://drive.google.com/open?id=1Hby4ijO4oYQG5XCfsVAR1S94R9pmKRgQ>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁵ **Yilmaz N., Ustun K.**, The Erdoğan Effect. Turkey, Egypt and the Future of the Middle East, *The Cairo Review of Global Affairs*, Issue 3, Cairo, Fall 2011, pp. 88-89, https://www.academia.edu/2376499/The_Erdo%C4%9Fan_Effect_Turkey_Egypt_and_the_

փոխման պայմաններում՝ վերջինս սկսեց աստիճանաբար հավանության չարժանացնել Պաղեստինի հանդեպ Եգիպտոսի քաղաքականությունը, մասնավորապես՝ Ռաֆահի անցակետը փակ պահելու հարցում⁶:

***Թուրք-եգիպտական հարաբերությունները Եգիպտոսում
«Մահմեդական եղբայրների» իշխանության օրոք***

Թուրքիան առաջիններից էր, որ աստարեց եգիպտացի հեղափոխականներին՝ կոչ անելով Մուբարաքին «*ընդառաջ գնալու ժողովրդի աղաղակաչայն պահանջին*»: Խոսքը 2011 թ. Եգիպտոսում հակակառավարական շարժման սկզբնավորումից ընդամենը վեց օր անց՝ փետրվարի 1-ին, Թուրքիայի ազգային մեծ ժողովում Արդարություն և զարգացում կուսակցության խմբակցության նիստի ժամանակ Էրդողանի հայտնի ելույթի մասին է, որտեղ պարզորեն ներկայացված էր Թուրքիայի մերձավորարևելյան տեսլականը Թունիսի և Եգիպտոսի իրադարձությունների հետնապատկերին⁷:

Անդրադառնալով տարածաշրջանային վերջին հրատապ զարգացումներին՝ Էրդողանը նշեց. «*ԱԶԿ-ն միշտ իրավունքի և ազատությունների կողմնակիցն է եղել... ԱԶԿ-ն միշտ առաջադիմական ժողովրդավարության կողմնակիցն է եղել*»: Տարածաշրջանային իրադարձությունների մասով այս խոսքերը որպես նախաբան օգտագործելով՝ Էրդողանն իր հետագա ասելիքը ծանրացրեց ներքոբերյալ թեզերի վրա.

- ԱԶԿ-ն իր կառավարման սկզբունքներով մարմնավորում է ժո-

Future_of_the_Middle_East_Nuh_Yilmaz_and_Kadir_%C3%9Cst%C3%BCn, հղվել է 12.02.2017 թ.:

⁶ Տես նույն տեղում, էջ 89:

⁷ Տես ելույթի ամբողջական տեքստը՝ քաղված ԱԶԿ պաշտոնական կայքից, Recep Tayyip Erdoğan'ın 1 Şubat 2011 tarihli AK Parti grup toplantısı konuşması, https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%27%C4%B1n_1_%C5%9Eubat_2011_tarihli_AK_Part_i_group_toplant%C4%B1s%C4%B1_konu%C5%9Fmas%C4%B1, հղվել է 15.02.2017 թ.: Ելույթի ամբողջական տեսագրությունը՝ բացառյալ առաջին երկու նախադասությունը, տես Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Էրդողանի ելույթը ԹԱՄԺ-ում ԱԶԿ խմբակցության նիստին, «*Գիտական ալիք*»-ի բաժնում (“YouTube”), 01.02.2011, <https://www.youtube.com/watch?v=pydyd4IH-Csw>, արխիվացվել և հղվել է 15.02.2017 թ.:

դրվող ավարտությունը, ըստ որում՝ այն ոչ միայն Թուրքիայում, այլև ամբողջ աշխարհում «*առանց վարանելու ... գրկվածի և անհրաժեշտ կողքին է եղել՝ մշտապես ճակատ կազմելով սրապուս-բվոյի (ընդգծումն իմն է – Է.Է.), ճնշումների և անարդարության դեմ*»,

• ճիշտ ինչպես իրենց համար, այնպես էլ «եղբայր ժողովուրդների» համար Թուրքիան/ԱԶԿ-ն ցանկանում է բարգավաճում, կայունություն, անվտանգություն, զարգացում, միասնություն: ԱԶԿ-ի սկզբունքն է՝ «*սպրեցրո՛ւ մարդուն, որ սպրի պելությունը*»:

Իրավունքների և ազատությունների համար պայքարելը յուրաքանչյուրի բնական իրավունքն է, սակայն առանց բռնության դիմելու, առանց այդ պայքարին սահաբեկչություն խառնելու⁸:

Այս տրամաբանությամբ էլ շարադրված էր Եգիպտոսի նախագահին և ընդդիմադիր ժողովրդին ուղղված կոչի հատվածը. «*Առանց վարանելու ընդունե՛ք ժողովրդի պահանջն առ փոփոխություններ...*»: Այա, դառնալով արդեն «եգիպտացի եղբայրներին»՝ Էրդողանն ասաց. «... այս դիմադրության ընթացքում հեռո՛ւ մնացեք զենքից... Պայքարը մղե՛ք միայն հայրնի ազատություններին րիբանալու համար... Թուրքիայում կսկծալի վշտով կընդունեն անգամ մեկ եգիպտացու կորուստը՝ լինի նա զինվոր, ոստիկան, թե քաղաքացիական անձ»⁹: Այս խոսքերը հստակորեն ցույց են տալիս, որ ստեղծված իրավիճակում Թուրքիայի համար շահավետ տարբերակը Մութարաբի իշխանության անցնումն դադարեցումն էր:

Առհասարակ Թուրքիայի եգիպտական քաղաքականության շրջադարձը 2011 թ. «արաբական գարնան» համաշարում տարբեր կերպ է մեկնաբանվել համաշխարհային քաղաքագիտական մտքի կողմից: Մշտապես նկատելի, երբեմն էլ տիրապետող է եղել թուրքական նոր մերձավորարևելյան, այդ թվում՝ եգիպտական քաղաքականությունը դավանաբանական հիմքով Մերձավոր Արևելքում չափավոր իսլամի հիման վրա «սուննիական ճակատ» կազմելուն վերագրելը¹⁰: Հաշվի առնելով, որ Եգիպտոսում ընդդիմադիր շարժման առաջամարտիկը սուննի «Մահմեդական եղբայրներ» շարժումն էր,

⁸ Տես նույն տեղերում:

⁹ Նույն տեղերում:

¹⁰ Տես **Korutürk O.**, Arab Revolution: Should we still call it “Spring”?, “Turkish Policy Quarterly”, 10(4), 2012, էջ 68, http://turkishpolicy.com/pdf/vol_10-no_4-koruturk.pdf, հղվել է 15.02.2017 թ.:

վերլուծության այս կերպը տարածվեց նաև Եգիպտոսի պարագայի վրա¹¹: Բնականաբար, գուտ նեոռեալիստական դիրքերից շրջանառվեց նաև տարածաշրջանային առաջնորդող դառնալու թուրքական մոդան տարբերակը¹²: Կարծում ենք՝ Եգիպտոսի հանդեպ թուրքական քաղաքականության փոփոխության հարուցիչները կարելի է դասակարգել երկու հիմնական խմբի:

Ա. Թուրք-եգիպտական հարաբերությունների ընդհանուր ճգնաժամը. չնայած տնտեսական ասպարեզում գործակցության սերտացմանը, ինչպես վերը նկատեցինք, կողմերի միջև առկա էր անհամաձայնություն՝ կապված պաղեստինյան հարցի հետ: Հայ հետազոտողներից Եղիգ Թաշճյանը «թուրք-մուսլաքայան» խզման հիմնական պատճառ է համարում հենց պաղեստինյան հարցի լուծման և «Համասի» հետ համագործակցության կերպերի հարցում տարածաշրջանայինները¹³: Մյուս կողմից՝ հարաբերությունների բարդացման հարցում իրենց դերն ունեին թուրք-եգիպտական մշտական մրցակցությունն ու փոխադարձ անվստահությունը, ինչը թեպետև 2000-ականների հռետորաբանության մեջ հերքվում էր, այնուամենայնիվ, չէր կարող իրապես ու ամբողջությամբ մարել: Ինչպես վկայում է Անկարայում Եգիպտոսի դեսպանության կցորդ Մուհամեդ Մուսան, Մուսլաքը մշտապես անվստահությամբ է վերաբերվել Իսրայելի հետ մերձեցման թուրքական քաղաքականությանը և վերջինիս ակտիվ արտաքին քաղաքականությունը համարել է մարտահրավեր Եգիպտոսի տարածաշրջանային առաջնորդությանը¹⁴: Երկկողմ հարաբերություններում ինքնագո խնդրականներից մեկն էլ հենց «Եգիպտոսի տարածաշրջանային առաջնորդություն» կոչվածն էր, որը, ըստ էության, վաղուց արդեն սկսել էր զիջել դիրքերը:

¹¹ Տես **Cornell S.**, Changes in Turkey: What Drives Turkish Foreign Policy?, *“Middle East Quarterly”*, 2012, էջ 21:

¹² Տես **Almuedo A.**, New Turkish Foreign Policy towards the Middle East: Neither so New, Nor so Turkish, 2011, էջ 8:

¹³ Տես **Թաշճյան Ե.**, Թուրքիայի «Ռազմավարական խորությունը» մերձավորարևելյան և հյուսիսաֆրիկյան տարածաշրջանում, «Տարածաշրջանային խնդիրներ», 1 (հունվար), 2013, էջ 56 - https://regionallaffairs.files.wordpress.com/2013/08/ra1_pp-48-73-yeghig-tashjian-davutoglu.pdf, հղվել է 14.02.2017 թ.:

¹⁴ Տես **Taha Yossra M.**, Egyptian Insights. Highlights on the Turkish role in the region, *“Pavia University Press”*, 01.05.2012, էջ 7 https://www.academia.edu/2100621/Egyptian_Insights_highlights_on_the_Turkish_Role_in_the_Region, հղվել է 14.02.2017 թ.:

Պատճառը Եգիպտոսի ներքաղաքական բարդություններն ու կառավարման համակարգի ճգնաժամն էին, որոնք էլ, ըստ ամենայնի, նպաստեցին, որ սասանվեն Մուբարաքի դիրքերը¹⁵: Մի կողմից՝ մուբարաքյան թուլացող Եգիպտոսը կարող էր դառնալ անբարեկույս գործընկեր Թուրքիայի համար, մյուս կողմից էլ՝ արաբական այդ երկրի թուլացմամբ առաջ եկած ուժային վակուումը կարող էր լցվել Արևմուտքի կամ Մաուրյան Արաբիայի կողմից: Այդ իսկ պատճառով՝ Թուրքիան չհասպաղեց և առաջինը դեմ դուրս եկավ մուբարաքյան վարչակարգին:

Բ. Հետգաղութատիրական-քենփոկիդյան մերձավորարևելյան հավասարակշռությունը, որի հիմնասյուներից մեկը ավտորիտար (ժառանգական) իշխանություններն էին, առաջին հարվածը ստացավ 2003 թ. ԱՄՆ կողմից իրաքյան ներխուժմամբ, որ վերջնականապես ամրագրեց Իրաքում քրդական ինքնավարության գոյությունը և մեծացրեց տարածաշրջանում ԱՄՆ ներկայությունը: Հավասարակշռության փոփոխության այս երկրորդ ալիքը, որ սկզբնավորվել էր «արաբական գարունով», նույնպես կարող էր իր անբարենպաստ հետևանքներն ունենալ Թուրքիայի համար, եթե վերջինս չփորձեր հանդես բերել նախաձեռնողական արտաքին քաղաքականություն և ուժեղացնել սեփական ազդեցությունը տարածաշրջանում: Այս մասով եգիպտական «Մահմեդական եղբայրների» աճը, որոնք համագաղափարակից էին ԱԶԿ-ին և շատ հաճախ վերջինիս կայացումը համարում էին իրենց համար ընդօրինակելի տեսակերպ, մի հաջող *միջոց* էր Թուրքիայի համար՝ ձգտելու հասնել ընտրված *նպատակին*:

Մուբարաքն իշխանությունից հեռացավ 2011 թ. փետրվարի 11-ին¹⁶: Չանցած 20 օր՝ մարտի 3-ին, Թուրքիայի Հանրապետության նախագահ Աբդուլահ Գյուլն աշխատանքային այցով¹⁷ մեկնեց

¹⁵ Տես նույն տեղում, էջ 8:

¹⁶ Տես Turkey's stance on the revolutions in Egypt, "Al Arabiya News", 17.09.2013, <http://english.alarabiya.net/en/perspective/alarabiya-studies/2013/09/17/Turkey-s-stance-on-the-revolutions-in-Egypt.html>, հղվել է 15.02.2017 թ.:

¹⁷ Այցի մասին Թուրքիայի նախագահականի պաշտոնական կայքում (<http://www.tccb.gov.tr/>) տարածված առաջին և հիմնական ծանուցողական նյութի մեջ բացակայում էր այցատեսակի անվանումը: Փոխարենը լուրն ուներ բավականին բազմանշանակ և «գեղարվեստական» գլխագիր՝ «Հունվարի 25-ի հեղափոխությունից հետո Եգիպտոս գնացող առաջին պետական ղեկավարը» (տե՛ս 25 Ocak Devrimi'nden Sonra Mısır'a

Եգիպտոս: Թուրքիայի նախագահականի պաշտոնական կայքում տարածված հաղորդագրության համաձայն՝ այցը կազմակերպվել էր Եգիպտոսի զինված ուժերի գլխավոր խորհրդի (ԶՈՒԳ-Խ) ղեկավար ֆելդմարշալ Մուհամեդ Հուսեյն Թանթավիի հրավերով¹⁸: Նախքան Եգիպտոս մեկնելը՝ օդակայանում լրագրողներին տված հարցազրույցի ժամանակ, Գյուլն այսպես էր բնորոշել այցի նպատակը. «Այս այցը կատարում ենք, որ մեր աջակցությունը հայրենեք Եգիպտոսի ժողովրդին և վերջինիս ցանկությունների և իդեերի ուղղությամբ բացվող նոր դարաշրջանին, ինչպես նաև որ մեր երկրի փորձը փոխանցենք իրենց: Հույս ունենք ու սպասում ենք, որ այս գործընթացից Եգիպտոսի պետությունը ուժեղ դուրս կգա...»¹⁹: Ի շարս տարածաշրջանի ժողովրդավարացման ցանկության, Եգիպտոսի և Թուրքիայի՝ կարևոր ռազմավարական երկրներ լինելու և ընդհանուր պատմական անցյալի և մշակույթի մասին ավանդական թեգերի՝ արդեն իսկ Եգիպտոսում Գյուլի արած հայտարարություններում աչքի է զարնվում մեկ կարևոր թեգ, որ լույս է սփռում Թուրքիայի մերձավորարևելյան մոտեցումների վրա: Խոսքը Մութարաբի տապալումից հետո ժամանակավոր իշխանությունը ստանձնած զինվորականության մասին է: Շեշտելով անցումային շրջանում ԶՈՒԳ-Խ կարևոր դերը երկրի առաջանցիկ զարգացման հարցում՝ Գյուլն ընդգծեց, որ «... ի մոտո նկատում եմ, որ պարոն մարշալ Թանթավին և գործա-

---

Giden İlk Devlet Başkanı, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Sitesi”, 03.03.2011, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/79093/25-ocak-devriminden-sonra-misira-giden-ilk-devlet-baskani.html>, հղվել է 15.02.2017 թ.): Այդ այցի վերաբերյալ նույն օրվա մեջ հրապարակված երկրորդ լուրի տողամեջում միայն հնարավոր եղավ գտնել “Çalışma ziyareti için Kahire’de bulunan Cumhurbaşkanlığı Abdullah Gül...” արտահայտությունը («Աշխատանքային այցով Կահիրեում գտնվող նախագահ Աբդուլլահ Գյուլը...») (տե՛ս Cumhurbaşkanlığı Gül, Mısır’da Kanaat Önderleriyle Görüşti, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Sitesi”, 03.03.2011, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/79102/cumhurbaskani-gul-misirda-kanaat-onderleriyle-gorustu.html>, հղվել է 15.02.2017 թ.): Կարելի է ենթադրել, որ պայմանավորված եգիպտոսյան ներքաղաքական-սահմանադրական ճգնաժամի հետևանքատկերին Գյուլի հապճեպ այցով՝ արարողակարգային որոշ դրույթներ անտեսվել էին, և սկզբնական ժամերին Թուրքիայում չգիտեին, ինչպես բնորոշել նախագահի այցը:

¹⁸ Stü 25 Ocak Devrimi’nden Sonra Mısır’a Giden İlk Devlet Başkanı..., նույն տեղում:

¹⁹ Cumhurbaşkanlığı Gül Mısır’a gitti, “Milliyet”, 03.03.2011, <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-gul-misira-gitti/siyaset/siyasetdetay/03.03.2011/1359409/default.htm>, հղվել է 15.02.2017 թ.:

կիցները ընկալում են Եգիպտոսի ժողովրդի և երիտասարդության ցանկությունները և սպասումները»²⁰: Նույն ելույթում²¹ Գյուլը շեշտել էր, որ Եգիպտոսը պետք է անցնի սահմանադրական-խորհրդարանական կառավարմանը, և որ այդ գործընթացի հետևանքով վերածվելու է տարածաշրջանի ամենագորեղ պետությանը և երջանիկ ժողովրդին: Իր հերթին Մուհամեդ Թանթավին գոհունակությամբ նշեց, որ «... բուրքական փորձը ամենահարազարն է Եգիպտոսի ժողովրդին: Թուրքական մոդելից կարելի է շատ բան քաղել»²²:

2012 թ. հունիսի 24-ին Եգիպտոսի ընտրական հանձնաժողովը հայտարարեց, որ կայացած նախագահական ընտրություններում հաղթել է «Մահմեդական եղբայրների» թեկնածու Մուհամեդ Մուրսին²³: Ուշագրավ է, որ ընտրություններն անցել էին երկու փուլով, առաջինը՝ մայիսի 23-24-ին, երկրորդը՝ հունիսի 16-17-ին: Առաջին փուլի արդյունքներով՝ Մուրսիի և մութարաքյան շրջանի վերջին վարչապետ Ահմեդ Շաֆիկի միջև տոկոսային տարբերությունը շատ քիչ էր՝ համապատասխանաբար 25% և 23%²⁴: Երկրորդ փուլում ձայները բաշխվեցին 51,7% և 48,3% մասերի²⁵: Խիստ նկարագրական է, որ կանխատեսելով Եգիպտոսում սուր ներքաղաքական պայքարը ապագա թեկնածուների միջև՝ Թուրքիան մեկամյա այդ շրջանի ընթացքում ջանում էր կապեր պահպանել ապագայում նախագահ-

²⁰ Mısır Demokratik, Parlamenter, Anayasal Bir Sisteme Geçmeli, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmî Sitesi”, 03.03.2011, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/79103/misir-demokratik-parlamenter-anayasal-bir-sisteme-gecmeli.html>, հղվել է 15.02.2017 թ.:

²¹ Խոսքը մարտի 3-ին Կահիրեում Թուրքիայի դեսպանության նստավայրում լրագրողների հետ կազմակերպված ասուլիսի մասին է: Ուշագրավ է ասուլիսի ընտրության վայրը՝ որպես ժամանակակից Եգիպտոսում բուրքական ներկայության և ազդեցության ընդգծում:

²² Ülgen Sinan, From Inspiration To Aspiration: Turkey in the New Middle East, “The Carnegie Papers”, December 2011, էջ 3 - http://carnegieendowment.org/files/turkey_mid_east.pdf, հղվել է 15.02.2017 թ.:

²³ Sıu Muslim Brotherhood-backed candidate Morsi wins Egyptian presidential election, “Fox News”, 24.06.2012, <http://www.foxnews.com/world/2012/06/24/egypt-braces-for-announcement-president/>, հղվել է 16.02.2017 թ.:

²⁴ Sıu Brotherhood, Mubarak’s last PM set for Egypt run-off: source, “Reuters”, 25.05.2012, <http://www.reuters.com/article/2012/05/25/us-egypt-election-brotherhood-idUSBRE84O09R20120525>, հղվել է 16.02.2017 թ.:

²⁵ Sıu Muslim Brotherhood-backed candidate Morsi wins Egyptian presidential election..., նույն տեղում:

հի հավանական թեկնածուներից և քիչ թե շատ ազդեցիկ և երևելի առաջնորդներից բոլորի հետ: Դիցուք՝ նախագահ Գյուլն իր այցի ընթացքում հանդիպումներ ունեցավ ոչ միայն ՉՈՒԳ-Խ ղեկավարության, այլև առանձին-առանձին երկրի ազդեցիկ առաջնորդների ու կուսակցապետերի հետ²⁶: Կարող ենք պնդել, որ Թուրքիայի համար առաջնակարգը եգիպտական նոր իշխանությունների հետ ռազմավարական կապերի պահպանումն էր, ի մասնավորի՝ տնտեսական հարցերում և Սիրիայի ու Պաղեստինի խնդիրներում: Բնականաբար, նման գործակցությունն առավել հնարավոր կլիներ «Մահմեդական եղբայրների» հաղթանակի դեպքում, որը Թուրքիայի և ԱԶԿ-ի հետ ուներ արժեքաբանական ընդհանրություններ, այդ իսկ պատճառով էլ Թուրքիան հիմնական խաղաղույթը կատարում էր վերջիններիս վրա՝ միևնույն ժամանակ տուրք չտալով «ղասակարգային համերաշխության» նմանվող գործելակերպին և կապեր պահպանելով ներեգիպտական ուժային բոլոր կենտրոնների հետ: Համանման կերպով վարվեց նաև վարչապետ Էրդողանը 2011 թ. սեպտեմբերին Եգիպտոսում պատմական այցի ժամանակ՝ իր հանդիպաշարքից չբացառելով անգամ Եգիպտոսի ազատական քաղաքական շրջանակներին, որոնք ակնկալում էին, որ «Մահմեդական եղբայրների» նկատմամբ Էրդողանի ունեցած ազդեցության շնորհիվ հնարավոր կլինի կանխել «աֆղանական մոդելի» կենսագործումը Եգիպտոսում²⁷:

Հուլիսի 11-ին կայացավ Մուրսիի առաջին արտասահմանյան այցը դեպի Սաուդյան Արաբիա, որտեղ քննության առնվեցին ինչպես երկկողմ, այնպես էլ տարածաշրջանային հետաքրքրության հարցեր, հիմնականում՝ սիրիական խնդիրը²⁸: Մեկնաբաններն այդ օրերին նշում էին, որ սրանով նոր Եգիպտոսը փորձում էր Սաուդյան Արաբիայի հետ գործակցության միջոցով տեղորոշել իր երկրաքաղաքական դերն այդ երկրին հարազատ ռազմավարական միջավայրում՝ արաբական աշխարհում: Մյուս կողմից՝ «Մահմեդական

²⁶ Stü Cumhurbaşkanı Gül, Mısır'da Kanaat Önderleriyle Görüştü..., նույն տեղում:

²⁷ Stü The Lost Promise of Turkey-Egypt Relations, "Al-Monitor", 24.11.2014, <http://goo.gl/Ocrn9w> կամ <http://bit.ly/1JpdJtf>, արխիվացվել և հղվել է 18.02.2017 թ.:

²⁸ Stü Egypt's Mursi visits Saudi Arabia to mend ties, "Reuters", 12.07.2012, <http://www.reuters.com/article/2012/07/12/us-saudi-egypt-idUSBRE86B0RX20120712>, հղվել է 16.02.2017 թ.:

եղբայրների» տևական անդամ Մուրսին խնդիր ուներ հավաստելու արաբական աշխարհի առաջատարին, որ իր քաղաքականությունը զերծ է լինելու գաղափարախոսական կաշկանդումներից²⁹, իսկ պաշտոնական Էր-Ռիյադը՝ միապետի գլխավորությամբ, կողմնակից էր հավաստելուն, որ պատրաստ են շարունակելու հարաբերությունները նոր Եգիպտոսի հետ³⁰: Այցի ընթացքում Մուրսին շեշտեց, որ նպատակ չունի «արտահանելու» եգիպտական հեղափոխությունը և որ հավատարիմ է այլ պետությունների ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքին³¹: Հետագայում նույն սկզբունքը Մուրսիի կողմից առաջ էր քաշվելու մաս Անկարայում առաջին այցի ժամանակ, իսկ Ծոցի երկրում մնան հայտարարությունն առանձնակի կարևորություն ուներ՝ հաշվառմամբ այդ երկրների բնակչության լուրջ մտավախության, որ «Մահմեդական եղբայրները»/Եգիպտոսը սատարում են իրենց երկրներում իշխանափոխական շարժումներին³²:

Մուրսիի առաջին այցը Թուրքիա տեղի ունեցավ միայն սեպտեմբերի վերջին: Թուրքիայի արտգործնախարարության պաշտոնական կայքում այցի ակունքները բնորոշվում են որպես «ԱԶԿ 4-րդ արտահերթ համագումարի կապակցությամբ այց Թուրքիա»³³: Իրոք, այդ օրերին աշխարհի, հատկապես մերձավորարևելյան երկրների և Իրաքյան Քրդստանի բազմաթիվ բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք ժամանել էին Թուրքիա՝ ներկա գտնվելու համագումարին³⁴: Այդքանով իսկ՝ անտեղի կամ շահարկումների դաշտում արված հայտարարություններ էին այն գնահատականները, որ Մուրսին «աննախադեպ քայլի» է գնացել՝ արտասահմանյան երկրում ներկա գտնվելով կուսակցական ժողովի³⁵:

²⁹ Stü Destination Riyadh, “Al-Ahram Weekly On-Line”, Issue No. 1106, Egypt - <http://weekly.ahram.org.eg/2012/1106/eg1.htm>, հղվել է 16.02.2017 թ.:

³⁰ Stü Egypt’s Mursi visits Saudi Arabia to mend ties..., նույն տեղում:

³¹ Stü Mursi visits Saudi Arabia on first foreign trip, “Gulf News”, 12.07.2012, <http://gulfnnews.com/news/region/egypt/mursi-visits-saudi-arabia-on-first-foreign-trip-1.1047437>, հղվել է 16.02.2017 թ.:

³² Stü նույն տեղում:

³³ Dış Politika Kronolojisi – 2012 Eylül, “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı – resmi sitesi” - http://www.mfa.gov.tr/eylul___tr.mfa, հղվել է 16.02.2017 թ.:

³⁴ Stü Ak Parti Kongresi’nde ağır konuklar, 30.09.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21588818.asp>, հղվել է 16.02.2017 թ.:

³⁵ Stü Turkey’s stance on the revolutions in Egypt, “Al Arabiya News”..., նույն տեղում:

Համագումարին Մուրսիի ունեցած ելույթը հիմնականում հագեցած էր թուրք-եգիպտական մերձեցման տրամադրությունների ոգով: Ինչպես և Էր-Ռիյադում, այստեղ ևս կոչ հնչեցվեց միջազգային հանրությանը՝ չմիջամտելու Եգիպտոսի ներքին գործերին, որն իր հերթին համանման վարք կդրսևորի մյուս պետությունների հանդեպ: Ուշագրավ է, սակայն, որ Անկարայում Մուրսիին հստակորեն հնչեցրեց և այն միտքը, որ իրենք պատրաստական են Թուրքիայի հետ «... *աջակցել իշխանությունների և ռեժիմների դեմ ըմբոսպացող* (թարգմանություն թուրքերենից՝ “ayaklanan”³⁶ – Է.Է.) *մյուս ժողովուրդներին, [այդ թվում] Պաղեստինի և Սիրիայի ժողովրդի այսօրինակ ջանքերին*»³⁷: Կարելի է ենթադրել, որ Մուրսիի վարչախումբը հստակորեն փորձում էր երկրի տնտեսական կայունությունն ու անվտանգային միջավայրն ապահովել անմիջական հարևան Սաուդյան Արաբիայի հետ գործակցությամբ, որի հետ պարզապես չէր կարող հարաբերությունների մեջ չմտնել, իսկ տարածաշրջային դերակատարության, միջազգային վարկի և «դեպի աշխարհ պատուհանի բացման» հարցում կողմնորոշվում էր դեպի Թուրքիա, որն իրապես երկրաբաղաբալկան բավականաչափ փորձ էր կուտակել այդ հարցում: Եվ Մուրսիի այս խոսքերը, որ մերձավորարևելյան տարածաշրջանային հարցերում ԱԶԿ-ական Թուրքիայի հռետորաբանության մնանորինակն էին³⁸, կարելի է բացատրել հենց այս վարկածի շրջանակներում:

Վերևում նշեցինք, որ Եգիպտոսը փորձում էր արտաքին քաղաքական գործընկերների և կողմնորոշումների հարցում որոշակի

³⁶ “Ayaklanmak” բայը թուրքերենում սկզբնական իմաստով նշանակում է «քայլել, ոտքի կանգնել, արթնանալ»: Ըստ Թուրքերենի ընկերակցության հրատարակած բացատրական բառարանի՝ փոխաբերական իմաստով նշանակում է «հավաքական կերպով, ուժ և բռնություն կիրառելով, պետական ուժերի դեմ դուրս գալ ..., սպառնալով» (Türkçe Sözlük / haz.: Şükrü Halûk Akalın... [ve başk.]. – 11. bsk. – Ankara. *Türk Dil Kurumu*, 2011, էջ 198):

³⁷ Mısır Cumhurbaşkanlığı Mursi AKP Kongresinde Konuştu, 30.09.2012, “Haberler.com” - www.haberler.com/misir-cumhurbaskani-mursi-akp-kongresinde-konustu-3978113-haber/, հղվել է 16.02.2017 թ.:

³⁸ Նույն ելույթի ժամանակ Մուրսիի արտասանած այս խոսքերն առհասարակ թուրքական պետականության հիմնաքարային բանաձևումների և պետական կարգախոսի պատճենն էին՝ «*Մենք ցանկանում ենք սպրել խաղաղության մեջ անթողջ աշխարհի հետ*» (տե՛ս նույն տեղում; հմմտ. Քենալի տեղեկած վերոհիշյալ կարգախոսի հետ՝ «Խաղաղություն՝ հայրենիքում, խաղաղություն՝ աշխարհում»):

դերաբաժանը իրականացնել Մաուդյան Արաբիայի և Թուրքիայի միջև, և, այդուամենայնիվ, հիմնվելով այս կարճ ժամանակահատվածի եզրիպատական արտաքին քաղաքականության, հռետորականության, ինչպես նաև երկկողմ բազմաշերտ հարաբերությունների վերլուծության վրա՝ հստակորեն կարող ենք արձանագրել, որ Թուրքիային վերապահվում էր նկատելիորեն ավելի մեծ դեր, ինչը պայմանավորված էր բացառապես օգտապաշտական մղումներով. Թուրքիան ձգտում էր Մերձավոր Արևելքի «հնաբնակի» միջոցով մեծացնել իր ազդեցությունն արաբական աշխարհում, իսկ Մուրսիի դեկավարած Եգիպտոսը՝ օգուտ քաղել Թուրքիայի հետ մերձեցումից, մասնավորապես՝ խթանելով տնտեսության զարգացումը և երկրաքաղաքական ներկայությունը տարածաշրջանում: Ուշադրության է արժանի, որ ԱԶԿ համագումարին ելույթ ունենալիս Մուրսին հստակորեն ճանաչել էր Թուրքիայի բացառիկ քաղաքական մենաշնորհը՝ ստանձնելու առաջնորդող դերակատարում Մերձավոր Արևելքում, ստնվազն՝ արաբական աշխարհում. «*Անհրաժեշտ է [Թուրքիայի] օգնությունը՝ վերահսկելու համար փարսաժաշրջանային գործընթացները «արաբական զարունից» հետը*»³⁹:

«Թուրքիայի օգնությունը» երկկողմ գործակցության հիմնական ուղղությունները (2012-2013 թթ.)

ԱԶԿ համագումարի և ըստ այդմ՝ Մուրսիի այցի նախօրեին արդեն վերլուծական շրջանակներում քննարկվում էր, որ այցի ընթացքում կողմերն աշխատանքներ կտանեն Թուրքիայի կողմից Եգիպտոսին հատկացվելիք 2 մլրդ դոլար վարկի համաձայնագրերի ստորագրման ուղղությամբ: Մեպտեմբերի 30-ին և՛ թուրքական պաշտոնական օղակները⁴⁰, և՛ եգիպտական լրատվադաշտը⁴¹ հաղորդեցին

³⁹ We need Turkey in post-revolution Arab world, Morsi says at AK Party congress, “*Today’s Zaman*”, 30.09.2012, http://www.todayszaman.com/diplomacy_we-need-turkey-in-post-revolution-arab-world-morsi-says-at-ak-party-congress_293897.html, հղվել է 17.02.2017 թ.:

⁴⁰ Stiu Türkiye’den Mısır’a 1 milyar dolar kredi, 30.09.2012, <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/turkiyeden-misira-1-milyar-dolar-kredi/31826#1>, հղվել է 17.02.2017 թ.:

⁴¹ Stiu Egypt signs \$1 billion Turkish loan deal, 30.09.2012, <http://www.reuters.com/article/2012/09/30/us-egypt-turkey-loan-idUSBRE88T0G920120930>, հղվել է 17.02.2017 թ.:

այն մասին, որ համաձայնություն է ձեռք բերվել Թուրքիայի կողմից 1 մլրդ դոլար վարկի տրամադրման հարցում: Դա ամսվա սկզբում խոստացված 2 մլրդ դոլար ընդհանուր վարկի առաջին տրանշն էր: Տակավին սեպտեմբերի 14-ին Անկարայում կայացած հանդիպման ժամանակ երկու երկրների տնտեսական պատասխանատուները համաձայնության էին եկել հենց 2 մլրդ վարկի հարցում, որ պետք է ուղղվեր Եգիպտոսում արտարժույթի կայունացմանը, ֆինանսական ենթակառուցվածքների բարելավմանը, ինչպես նաև դեպի Եգիպտոս քուրքական ներդրումների և դեպի Թուրքիա եգիպտական արտահանման ավելացմանը⁴²:

Թեպետ երկու կողմերի լիազոր պաշտոնյաները խուսափում էին սրանից ավել մանրամասներ հայտնել, այնուամենայնիվ, շրջանառվում էին լուրեր, որ վարկերը տրամադրվելու են փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման համար և ըստ ամենայնի՝ ծառայելու են թուրքական ընկերությունների ներհոսքին դեպի Եգիպտոս⁴³: Եգիպտա-թուրքական տնտեսական խմբի հանձնակատար Հասան Աքրյուզը վստահեցնում էր, որ թուրքական ներդրումների շնորհիվ Եգիպտոսում կբացվի 50000 նոր աշխատատեղ⁴⁴: Բացի այդ, դեռևս առաջին տրանշի մասին ԱԶԿ պաշտոնական կայքում տեղադրված լուրի մեջ հստակորեն գրված էր, որ «*շարունակվում են աշխարհակրները Թուրքիայի Eximbank-ի կողմից Թուրքիայից Եգիպտոս արտահանվելիք ապրանքների և ծառայությունների ֆինանսավորման նպատակով 1 մլրդ դոլար ծավալով ֆինանսական հնարավորություն սպահովելու ուղղությամբ*»⁴⁵: Կասկածից դուրս է, որ Եգիպտոսին տրամադրվելիք ֆինանսական աջակցությունը (ոչ բնավ օգնությունը) հումանիտար լիցք չպարունակող և դասական պրագմատիկ քայլ էր՝ ուղղված այդ երկրում Թուրքիայի տնտեսական դիրքերի

⁴² Stu یرصملا داصتقالا دندناسملا رالود یرایلم قمیقب قیقرت تادعاسم قمزح . قیةالما ریزو “Mubasher”, 15.09.2012, <http://www.mubasher.info/mobile/EGX/news/2156686/ریزو> یرصملا داصتقالا دندناسملا رالود-یرایلم-قمیقب-قیقرت-تادعاسم-قمزح-قیةالما 18.02.2017 p.:

⁴³ Stu Turkey seeks new alliance with visit to Egypt, “The National”, 17.11.2012, <http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/turkey-seeks-new-alliance-with-visit-to-egypt>, հղվել է 16.02.2017 p.:

⁴⁴ Stu With loans, a flood of Turkish business, “Egypt Independent”, 08.10.2014, <http://www.egyptindependent.com/news/loans-flood-turkish-business>, հղվել է 17.02.2017 p.:

⁴⁵ Türkiye’den Mısır’a 1 milyar dolar kredi..., նույն տեղում:

պահպանմանը: Պատահական չէ, որ Մուրսիի այցի նույն օրերին՝ հոկտեմբերի 1-ին, Թուրքիա-Եգիպտոս Աշխատանքային խորհրդի հավաքի ժամանակ Թուրքիայի տնտեսության նախարար Ջաֆեր Չաղլայանը շնորհակալություն էր հայտնել հեղափոխության շրջանում Եգիպտոսը չթողած թուրք գործարարներին՝ կոչելով, որ անհրաժեշտ է երկկողմ առևտրի ծավալն ավելացնել մինչև 3 անգամ՝ հասցնելով 15 մլրդ դոլարի⁴⁶:

Տնտեսական համագործակցության ասպարեզում կարևոր էր 2012 թ. ապրիլի վերջից Մերսին-Ալեքսանդրիա, Մերսին-Պորտ-Սայիդ ծովային բեռնափոխադրումների (Roll-on/Roll-off) մեկնարկը⁴⁷: Սիրիական ճգնաժամում Թուրքիայի դիրքորոշմամբ պայմանավորված՝ Արաբական Հանրապետությունը 2011 թ. դեկտեմբերի մեկին կասեցրել էր երկկողմ ազատ առևտրի մասին համաձայնագրի շրջանակներում իրականացվող աշխատանքները⁴⁸. սպասվում էր, որ որոշ ապրանքների համար թուրք արտահանողները ստիպված էին լինելու վճարել մոտ 30% հարկ⁴⁹: Այս համաշարում Եգիպտոսի միջոցով Ծոցի և Մերձավոր Արևելքի շուկաներ հասնելը դառնում էր օրախնդիր: Թուրքական նավերը ուղևորվելու էին մինչև վերոնշյալ նավահանգիստներ, որտեղից բեռները ցամաքային ճանապարհով տեղափոխվելու էին դեպի Եգիպտոսի սուեզյան Աղաբիյա կամ կարմիրծովյան Սաֆագա նավահանգիստ, այնտեղից էլ նույն ծովային բեռնափոխադրման եղանակով՝ Հորդանան և Սաուդյան Արաբիա: Ամբողջ տևողությունը կազմելու էր 3,5 օր⁵⁰: Եվ չնայած պետական մարմինների հավաստիացումներին, որ Մերսին-Ալեքսանդրիա գիծը

⁴⁶ Stü Mursi: Türkiye’yi ikinci vatanım olarak görüyorum, “Yeni Şafak”, 01.10.2012, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/mursi-turkiyeyi-ikinci-vatanim-olarak-goruyorum-412478>, հղվել է 17.02.2017 թ.:

⁴⁷ Stü **Taha Y.M.**, Egyptian Insights..., էջ 10:

⁴⁸ Stü Ekonomide 2011 yılı (Ekim, Kasım, Aralık), “Zaman”, 22.12.2011, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_ekonomide-2011-yili-ekim-kasim-aralik_1218298.html, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁴⁹ Stü Bypassing Syria for Gulf destinations example of Turkey’s peaceful diplomacy, “Today’s Zaman”, 24.04.2012, <http://www.todayszaman.com/news-278474-bypassing-syria-for-gulf-destinations-example-of-Turkeys-peaceful-diplomacy.html>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁵⁰ Stü Denizaşırı Ortadoğu!, “Habertürk Ekonomi”, 23.04.2012, <http://ekonomi.haberturk.com/makro-ekonomi/haber/736472-denizasiri-ortadogu>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

իդեալական կերպով կփոխարինի սիրիական ուղիներին⁵¹, այնուամենայնիվ, Թուրքիայում անվտանգություն կար, որ սա միայն ժամանակավոր և միջանկյալ նշանակություն կարող է ունենալ և չի կարող կատարելապես փոխարինել սիրիական սահմանին հարող Հաթայի և Գ-ազիանթեփի (պատմական Այնթապ)⁵² բնակչության լոգիստիկ գրադմունքը⁵³:

Տնտեսական համագործակցությունից բացի, թուրք-եգիպտական երկուսուկեսամյա մերձեցման շրջանը նշանավորվեց նաև ռազմական ծրագրերի անցկացմամբ: Չնայած Եգիպտոսում ընդհանուր իշխանական ճգնաժամին՝ 2011 թ. դեկտեմբերի 17-23-ը Թուրքիայի հովանու ներքո անցկացվեց «Բարեկամության ծով» ծովային գործարարության հերթական փուլը: Չորավարժության հռչակված նպատակը «երկու երկրների ռազմածովային ուժերի ստորաբաժանումների միջև փոխգործակցության և համատեղ օպերատիվ գործելու կարողությունների զարգացումն» էին⁵⁴: Երկու կողմերն էլ հատուկ ընդգծում էին, որ գործարարություններն ուղղված չեն որևէ կոնկրետ երկրի դեմ⁵⁵, թեպետ ակնհայտ է, որ Թուրքիայի համար Եգիպտոսի հետ ռազմական համագործակցության կարևորությունը պայմանավորված էր մի կողմից՝ «Մավի Մարմարայի» դեպքից հետո Իսրայելի հետ լարված հարաբերություններով, մյուս կողմից էլ իհարկե՝ Սիրիայում շարունակվող ներքին պատերազմով⁵⁶:

Չնայած վերոբերյալ համագործակցային միջավայրին և մի-

⁵¹ Տես նույն տեղում:

⁵² Գ-ազիանթեփում նկատվում էր գործազուրկների թվի աճ մինչև 3000 մարդ՝ պայմանավորված սիրիական ճգնաժամով (Bypassing Syria for Gulf destinations example of Turkey's peaceful diplomacy, *“Today's Zaman”*, 24.04.2012, <http://www.todayszaman.com/news-278474-bypassing-syria-for-gulf-destinations-example-of-Turkeys-peaceful-diplomacy.html>, հղվել է 22.02.2017 թ.):

⁵³ Տես նույն տեղում:

⁵⁴ Տես *“Sabah”* թերթի «Dostluk» տաճիկով, 18.12.2011, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2011/12/18/misir-la-dostluk-tatbikati>, հղվել է 18.02.2017 թ.:

⁵⁵ Տես *“Yeni Şafak”* թերթի «Dostluk Denizi tatbikati hiçbir ülkeyi hedef almıyor», 15.12.2011, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/misir-dostluk-denizi-tatbikati-hicbir-ulkeyi-hedef-almiyor-356903>, հղվել է 18.02.2017 թ.:

⁵⁶ Տես *“Haberler.com”* թերթի «Haberler.com», 05.05.2013, <http://www.haberler.com/misir-savunma-bakani-el-sisi-turkiye-de-4592233-haberi/>, հղվել է 18.02.2017 թ.:

տումներին, այնուամենայնիվ, անգամ «Մահմեդական եղբայրների» վարչակարգի օրերին թուրք-եգիպտական մրցակցության որոշակի աստիճան պահպանվեց, թեպետ հայտարարությունների մակարդակով կողմերը ջանում էին հակառակը պնդել: Այսպես, 2012 թ. հոկտեմբերի 1-ին Թուրքիա-Եգիպտոս Աշխատանքային խորհրդի հավաքի ժամանակ, առաջարկելով երկուստեք վերացնել մաքսատուրքերն ու վիզային ռեժիմը, Մուրսին պարզաբանել էր՝ «*Թուրքիայի հեյր նույն նպատակներն ու մարտավարությունն ունենք, և մեր երկու եղբայրական երկրների միջև շարժմանություններ կան, ուստի՝ պետք է մրցակցության փոխարեն համագործակցությունը փորող լինի*»⁵⁷:

Միևնույն ժամանակ, սակայն, Եգիպտոսում հասկանում էին, որ երկրի թուլացման հետևանքով Թուրքիայի տնտեսական դիրքերի էլ ավելի ուժեղացումն անկասելի է, այդ իսկ պատճառով փորձ էր արվում համագործակցության արդյունքում ոչ թե խորացնել այդ երևույթը, այլ փորձել մեղմել ու հակառակին հասնել: Այս առումով խիստ նկարագրական է նույն ելույթի ժամանակ Մուրսիի կոչը եգիպտացի գործարարներին՝ գալու և իրենց հեթինն ներդրումներ իրականացնելու Թուրքիայում՝ «*եկե՛ք, դուք էլ Թուրքիայում ներդրումներ արե՛ք*»⁵⁸: Կարող ենք ենթադրել, որ նման ձեռնարկումով Մուրսին փորձում էր ոչ միայն արտաքին խնդիրներ լուծել, այլև տնտեսապես թուլացած երկրի ներսում Թուրքիայի հետ տնտեսական համագործակցության միջոցով կերտել տնտեսվարողների նոր դաս, որ զգալապես հենարան կծառայեր իր իշխանության համար՝ հակակշռելով զինվորականությանը և բանակին⁵⁹:

⁵⁷ Mursi: Vize ve gümrük vergilerini kaldıralım, “**İhracat Haber**”, 02.10.2012, <http://www.ihracathaber.com/dunya/mursi-vize-ve-gumruk-vergilerini-kaldiralim-h1998.html>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁵⁸ Mursi: Türkiye’yi ikinci vatanım olarak görüyorum..., նույն տեղում:

⁵⁹ Առհասարակ «Մահմեդական եղբայրների» իշխանակալության շրջանն աչքի ընկավ Եգիպտոսի համար հիմնականում բացասական դրսևորումներով: Երկար տարիներ արգելված գործունեության պայմաններում ընդհատակում գործած և այժմ հեղափոխության ալիքով իշխանության եկած «Մահմեդական եղբայրները» շատ թույլ սոցիալ-տնտեսական հենարան ունեին երկրի ներսում, ուստի՝ սեղմ ժամկետներում իշխանության կազմավորման համար կիրառում էին հիմնականում ավտորիտար մեթոդներ: Մի կողմից՝ «կադրային ջարդի», մյուս կողմից՝ զինվորականության դերի կրճատման միջոցով փորձ էր արվում միատարրացնել

Եթե տնտեսական ասպարեզում մրցակցությունը հազիվ նշմարելի էր, քանզի Եգիպտոսը տակավին բավականին հետ էր այդ առումով Թուրքիայից, ապա քաղաքական ոլորտում տարածայնություններն ավելի ակնառու էին: Այդ տարածայնություններն այս կամ այն կերպ պատվում էին Եգիպտոսի հանդեպ Թուրքիայի կողմից քաղաքական ազդեցություն բանեցնելու և այսպես կոչված՝ «թուրքական մոդելի» արտահանման շուրջ: Առաջին սաղմերը նկատվեցին Էրդողանի՝ 2011 թ. սեպտեմբերտասներկուսյան պատմական այցի ժամանակ, երբ վերջինս հանրային ելույթի ժամանակ հորդորեց եգիպտացիներին՝ որդեգրելու աշխարհիկ պետական կարգեր և սահմանադրություն⁶⁰: Եվ չնայած այն դրականորեն բուռն ընդունելությանը, որ Էրդողանը ստացավ այցի ժամանակ, այս հայտարարությունը միանշանակորեն չընդունվեց եգիպտական հասարակական-քաղաքական շրջանակների կողմից: Ավելին, «Մահմեդական եղբայրների» խոսնակ Մահմուդ Ղեզլանը նշեց, որ Էրդողանը հարգի գործիչ է կազմակերպության համար, սակայն նրա ասածները չեն կարող անքննելիորեն ընդունվել Եգիպտոսի համար, որին աշխարհիկ կարգերը խորթ են, և ըստ այդմ էլ՝ Էրդողանի խոսքերը համարվեցին միջամտություն Եգիպտոսի ներքին գործերին⁶¹:

Ղրանից հետո Եգիպտոսում սկսեցին ավելի ու ավելի շատ խոսել այն մասին, որ երկիրն ունի տարածաշրջանային գերիշխանության

երկրի քաղաքական կառուցվածքն ու իշխանական համակարգը: Այսպես, օգոստոսի 14-ին լուր ստացվեց, որ Մուրսին պաշտոնից ազատել է պաշտպանության նախարար Թանթավիին, ինչպես նաև գեներալ-լեյտենանտ Սամի Անանին: Արդեն այն ժամանակ ոմանք սա դիտարկում էին որպես «քավշյա» հեղափոխության փորձ՝ մտահոգություն հայտնելով, որ երկրի իշխանական համակարգն ընթանում է քեռացման ուղով՝ «... *առաջ կար պեղություն, որի ղեմ կարելի էր սպարաւմբի, հիմա պեղություն չկա, միայն Մուրսին է և «Մուսուլման եղբայրները»* (տես **Եղիազարյան Պ.**, Եգիպտոսում «Մուսուլման եղբայրներ» կազմակերպության տապալման պատճառների շուրջ, ԵՊՀ ՈՒԳԸ Գիտական հոդվածների ժողովածու 2(2), Հասարակական գիտություններ (Արևելագիտություն, պատմություն), Երևան, 2014, էջ 40 - <http://ysu.am/files/Hator%202.%20pp.%2039-46.pdf>, հղվել է 22.02.2017 թ., ինչպես նաև Եգիպտոսում փոխել են պաշտպանության նախարարին, «*Newsquid.info*», 14.08.2012, <http://razm.info/7627>, հղվել է 22.02.2017 թ.):

⁶⁰ Stu Laiklik ateizm degil, korkmayin!, “Gazete Vatan”, 14.09.2011, <http://www.gazetevatan.com/laiklik-ateizm-degil--korkmayin--399589-gundem/>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁶¹ Stu Taha Y.M., Egyptian Insights..., էջ 15-16:

իր փորձն ու տեսականը, այդ թվում՝ պետականաշինության մոդելը, և թուրքական ԱԶԿ-ի փորձը չի կարող ուղղակիորեն պատճենվել⁶²: Ավելին՝ հետագայում «Մահմեդական եղբայրության» քաղաքական օրգանը՝ իշխող «Ազատություն և արդարություն» կուսակցությունը, էլ ավելի էր բացել խաղաքարտերը՝ կապված Թուրքիայի հետ մերձեցման շարժառիթների հետ: 2012 թ. ապրիլի 5-ին՝ Կահիրեի համալսարանի Տնտեսական և քաղաքական գիտությունների ֆակուլտետի ասիստենտ Յուրա Թահայի հետ հարցազրույցի ժամանակ, ԱԱԿ քարտուղար Ամր Դարագը նշել էր. «*Աշխարհիկ պետության մասին Էրդողանի հայտարարությունը մանրուք է, և ԱԱԿ հեղափոխությունն առ Թուրքիա պայմանավորված չէ զույր նրանով, որ այն իսլամական պետություն է: Պարմառը, անշուշտ, համագործակցության բազում առկա հեռանկարներն են*»⁶³: Այսպիսով, ինչպես դիպուկ է նկատում շվեդ հայտնի մասնագետ Սվանտե Կորնելը՝ վերլուծելով Էրդողանի այդ հայտարարությունը, «2011 [թվականի] իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ առնվազն այդժամ Թուրքիայի հռչակարարությունը (նկատի ունի Մերձավոր Արևելքում գաղափարաքաղաքական առաջնորդություն ստանձնելու – Է.Է.) չէր համապարասխանում վերջինիս ունեցած ազդեցության իրական մակարդակին»⁶⁴:

Երկիդոմ հարաբերություններում ռազմավարական լճացման շրջանը

2013 թ. հուլիսի 3-ին բարձրաստիճան գինվորականների դաշինքը՝ Աբդել Ֆաթահ ալ-Սիսիի գլխավորությամբ, քառօրյա ժողովրդական բազմամարդ ցույցերից հետո իշխանությունից հեռացրեց նախագահ Մուրսիին՝ ներկալելով վերջինիս տնային կալանքի և

⁶² Stiu Tziarras Zenonas, Turkey-Egypt: Turkish Model, Political Culture and Regional Power Struggle, *Strategy International* / SI Research Paper No. 4/2013, էջք 4, 11, https://www.academia.edu/4926354/Turkey-Egypt_Turkish_Model_Political_Culture_and_Regional_Power_Struggle, հղվել է 15.02.2017 թ.:

⁶³ Հարցազրույցն իրականացվել է արաբերենով, ձայնագրվել, բայց հետագայում չի հրատարակվել: Տե՛ս հեղինակի նշված հոդվածը՝ **Taha Y.M.**, Egyptian Insights..., էջ 16:

⁶⁴ **Cornell S.**, Changes in Turkey..., p. 23:

կասեցնելով սահմանադրության գործողությունը⁶⁵: Եգիպտոսի սահմանադրական դատարանի ղեկավար Ալլի Մանսուրը հեղափոխականների կողմից նշանակվեց երկրի ժամանակավոր նախագահ⁶⁶: Հաջորդ օրը Դոլմաբահչեի նստավայրում վարչապետ Էրդողանը հրավիրեց արտահերթ հանդիպում՝ մասնակցությամբ վարչապետի օգնական Բյուլենթ Արընչի, մշակույթի նախարար Օմեր Չելիկի, ԱԶԿ Գլխավոր քարտուղարի օգնական Հուսեյն Չելիկի, Մեվլուք Չավուշօղլուի և արտաքին գործերի նախարար Ահմեդ Դավութօղլուի⁶⁷, որն այդ նպատակի համար առկախեց դեպի Ասիա ձեռնարկվող շրջագայությունը⁶⁸: Էրդողանն էլ իր հերթին կիսատ էր թողել արձակուրդը, որպեսզի հրավիրի արտահերթ հանդիպում⁶⁹: Այս հապճեպ գործընթացը հերթական ցայտուն վկայությունն է այն բանի, թե որքան կարևոր էին Թուրքիայի համար եգիպտական գործոնը և այդ հարցով արագ վճռահատությունը:

Արդեն հաջորդող օրերին թե՛ Էրդողանը, թե՛ Դավութօղլուն հանդես եկան Մուրսիի տապալման սուր քննադատություններով: Երկուսի մոտ էլ հիմնական շեշտադրումը «ժողովրդավարական ճանապարհով ընտրված ղեկավարության բռնի տապալման անթույլատրելիության» մասին թեզն էր⁷⁰: Ըստ որում՝ Էրդողանը համեմատական եզրեր էր անցկացնում մաս Թուրքիայի ապրած ռազմական հեղաշրջումների հետ՝ պնդելով, որ դրանք «... բոլորը կարվածահար են արել Թուրքիայի փոքրիկությունը՝ սրիպելով պետությանը, ազգին

⁶⁵ Stu Coup topples Egypt's Morsy: deposed president under «house arrest», “CNN”, 04.07.2013, <http://edition.cnn.com/2013/07/03/world/meast/egypt-protests>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁶⁶ Տես **Եգիպտոսյան Գ.**, Եգիպտոսում..., էջ 39:

⁶⁷ Stü Erdoğan'dan flaş Mısır toplantısı, “Sözcü Gazetesi”, 04.07.2013, <http://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/erdogandan-flas-misir-toplantisi-328574/>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁶⁸ Stü Turkey Calls Military Overthrow Of Egypt's Mohammed Morsi ‘Unacceptable’, “The Huffington Post”, 04.07.2013, http://www.huffingtonpost.com/2013/07/04/turkey-egypt_n_3545765.html, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁶⁹ Stü Mısır'daki darbe, AKP için stratejik kayıp, “Al-Monitor”, 05.07.2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2013/07/egypt-coup-is-erdogan-loss.html>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

⁷⁰ Stü ա) Turkey PM blasts Egypt ‘coup’ as enemy of democracy, “France 24”, 05.07.2013, <http://www.france24.com/en/20130705-turkey-pm-blasts-egypt-coup-enemy-democracy>, հղվել է 06.07.2017 թ.,

բ) Turkey Calls Military Overthrow..., նույն տեղում:

և երկիրասարդ սերնդին շարքանկ զին վճարելու դրա համար»⁷¹: Հուլիսի 6-ի երեկոյան Էրդողանը մասնաձևապատկերային ունեցավ ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղար Բան Կի-Մունի հետ՝ հայտնելով իր անհանգստությունը՝ «կասկած Եգիպտոսում իշխանության բռնի տրապայման և քաղաքացիական կարգերի դադարեցման հետ»⁷²: Ի վերջո, նկատելով համաշխարհային ուժային բեռների ոչ միանշանակ վերաբերմունքն այս հարցում՝ Էրդողանյան հռետորաբանությունը դարձավ ավելի ազդեցիկ. սկսվեցին ընդգծվել մասնաձևապատկերային ուղղված քննադատական կոչերն առ այն, որ վերջինս կիրառում է երկակի ստանդարտների քաղաքականություն՝ շղատապարտելով Մուրսիի տապալումը՝ որպես հեղաշրջում⁷³:

Տեղին է, սակայն, հիշատակելը, որ չնայած նախահեղափոխական շրջանի դրական հարաբերությունների շեշտակի անկմանը և դեսպանների փոխադարձ հետկանչմանը, ապա և վտարմանը, այդուամենայնիվ, կողմերը չէին դիմում հարաբերությունների առարկայական և բացահայտ խզման: Այսպես, հուլիսի 30-ին թուրքական մամուլում ակտիվորեն սկսեցին շրջանառվել լուրեր առ այն, որ Թուրքիան կասեցնելու է Եգիպտոսի հետ կնքած շուրջ 27 պայմանագրերի գործողությունը, հիմնականում՝ տնտեսական բնույթի⁷⁴: Նույն օրը, սակայն, արտաքին գործերի նախարարության խոսնակը պարզաբանեց, որ այդ լուրերն անհիմն են, և ուժի մեջ մտած պայմանագրերը շարունակում են գործել⁷⁵: Եգիպտոսի հետ հարաբերությունները շարունակելու մասին 2014 թ. հունվարի վերջին հայտարարել էր մասնաձևապատկերային Գ-յուրը խտալական “Corriere della Sera” և “Il Sole 24 Ore” թերթերին տված հարցազրույցում՝ «Թեկուզև ցածր

⁷¹ Turkey PM blasts Egypt ‘coup’..., նույն տեղում:

⁷² Erdoğan BM Genel Sekreteri Ban Ki-Mun ile görüştü, “Hürriyet”, 07.07.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23673035.asp>, հղվել է 15.03.2017 թ.:

⁷³ Տես նույն տեղում:

⁷⁴ Stü Anlaşmalar askıya alınmaya başladı, “Sabah”, 30.07.2013, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2013/07/30/anlasmalar-askiya-alinmaya-basladi>, հղվել է 22.02.2017 թ.: Նկատենք, որ լուրը հրապարակվել է մասնաձևապատկերային «Սաբահ» լրատվակայքում:

⁷⁵ Stü SC-22, 30 Temmuz 2013, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünün Ülkemiz ile Mısır Arasındaki Anlaşmaların Tarafımızdan Askıya Alındığı İddiası Hakkındaki Bir Soruya Cevabı, “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı – resmi sitesi”, 30.07.2013, http://www.mfa.gov.tr/sc-22_-30-temmuz-2013_-disisleri-bakanligi-sozcusunun-ulkemiz-ile-misir-arasindaki-anlasmaların-tarafımızdan-askiya-alindigi_tr.mfa, հղվել է 22.02.2017 թ.:

մակարդակի վրա, բայց մեր հարաբերությունները շարունակվում են»⁷⁶:

Եզրակացություն

Հանրագումարի բերելով 2009-2013 թթ. Թուրքիայի Եգիպտական քաղաքականությունը՝ կարող ենք արձանագրել, որ սկզբունքային առումով այն օրգանական շարունակությունն էր նախկինի, այդ թվում՝ օգալյան շրջանի քաղաքականության, որտեղ կարևորվում էին Եգիպտոսի ունեցած ռազմավարական նշանակությունը Թուրքիայի ազգային շահերի համաշարուն: Մյուս կողմից՝ մերձավորարևելյան նոր իրողությունը՝ «արաբական գարունը», անկրկնելի հնարավորություն էր ընձեռում Թուրքիային, հավատարիմ իր արտաքին քաղաքականության գաղափարաբանությանը, փորձելու մեծացնել սեփական տնտեսաքաղաքական ազդեցությունը Եգիպտոսում և առհասարակ տարածաշրջանում: Այս նպատակի համար որպես հարմար միջոց էր ընտրված Մերձավոր Արևելքում տասնամյակների յուսանցքայնացումից հետո բարձրացող «Մահմեդական եղբայրների» սատարելը՝ փորձելով դրանցում մարմնավորել չափավոր իսլամի սեփական պատկերացումները: Վերջիններիս տապալումը Եգիպտոսում հանգեցրեց երկկողմ հարաբերությունների սրմանը:

Այնուամենայնիվ, սխալ կլինի թուրք-եգիպտական միջպետական հարաբերությունների բովանդակությունը պայմանավորել դավանական-«դասակարգային» հակամարտով: Այսպես, 2013 թ. խզումը բացատրող տեսակետների շարքում տիրապետողներից է այն, որ Եգիպտոսում 2013 թ. հուլիսի 3-ին իշխանությունը ստանձնեցին զինվորականները, ինչը Թուրքիայի ընդդիմադիր վարքը պայմանավորող հիմնական գործոնն էր⁷⁷: Փաստորեն, զանց է առնվում այն պարագան, որ 2011 թ. հունվարքսանհինգյան հեղաշրջումից

⁷⁶ “2013’te Olumsuz Olaylar Yaşadık; 2014’te Yeniden Parlamak İçin Her Şey Yapılacaktır”, *“Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı”*, 2801.2014, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/88379/2013te-olumsuz-olaylar-yasadik-2014te-yeniden-parlamak-icin-her-sey-yapilacaktır.html>, հղվել է 23.02.2017 թ.:

⁷⁷ Տե՛ս օրինակ՝ The Biggest Loser of Cairo’s Coup: Turkey, “U.S. News & World Report”, 18.07.2013, <http://www.usnews.com/opinion/blogs/world-report/2013/07/18/turkeys-erdogan-is-in-a-bad-position-due-to-egypts-coup-against-morsi>, հղվել է 22.02.2017 թ.:

հետո ևս իշխանությունը ստանձնել էին զինվորականները, և Գյուլի մարտյան այցը հենց Եգիպտոսի բարձրաստիճան զինվորականության հրավերով էր կազմակերպված: Մեր կարծիքով՝ 2013 թ. Թուրքիայի անտագոնիստական հռետորաբանությունն ավելի շատ պայմանավորված էր այդ երկրի ներսում համանման իրադարձությունների անցկացումով (Գեզիի դեպքեր), ինչպես նաև Եգիպտոսում «Մահմեդական եղբայրների» տապալման հետևանքով ամբողջ մերձավորարևելյան պրոյեկտի անկմամբ: Հարկ է հիշել, որ արդեն 2013 թ. դեկտեմբերի 25-ին «Մահմեդական եղբայրները» Եգիպտոսում ճանաչվեց ահաբեկչական կազմակերպություն⁷⁸: Մերձավոր Արևելքում սեփական ուժային կենտրոն ստեղծելու նպատակ ունեցող երկիրը, որ որդեգրել է նախաձեռնողական քաղաքականություն, չէր կարող զուգահեռաբար որդեգրել կոմֆորմիստական վարքականոն, ինչքան էլ որ հակառակի պարագայում վտանգ կար՝ հայտնվելու դիվանագիտական մեկուսացման մեջ: Այդ պատճառով էլ, եթե տարածաշրջանի մյուս երկրների, այդ թվում՝ Թուրքիայի դաշնակից Քաթարի համար բարդություն չեղավ վերստին հարաբերությունների մեջ մտնելը Եգիպտոսի հետ⁷⁹, ապա Թուրքիայի պարագայում այդ սկզբունքային անհամաձայնությունը շարունակեց պահպանվել:

Քանալի բառեր - *Թուրքիա, Եգիպտոս, Միջին, «արաբական գարուն», Թուրքիայի արաբին քաղաքականություն*

ЭДГАР ЭЛБАКЯН – ОТНОШЕНИЯ ТУРЦИИ С ЕГИПТОМ В КОНТЕКСТЕ “АРАБСКОЙ ВЕСНЫ”

В статье рассматриваются двусторонние отношения Турции и Египта накануне и во время египетской революции (2011 г.). Анализируются роль Египта в контексте ближневосточной политики Турции, причины отличных друг от друга подходов турецкой элиты по отношению к революционным и антиреволюционным правителям в Египте. Сделана попытка показать, что на примере египетской политики Турции можно охарактеризовать общую

⁷⁸ Stü Kahire ile normalleşme kriterleri, “Al Jazeera Turk”, 09.01.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kahire-ile-normallesme-kriterleri>, 23.02.2017 թ.:

⁷⁹ Stü **Bekdil Burak**, Erdogan’s Egyptian Nightmare, “Gatestone Institute”, 30.01.2014, <http://www.gatestoneinstitute.org/4984/erdogan-egypt>, հղվել է 30.12.2017 թ.:

ближневосточную политику Турции в данном периоде.

Ключевые слова: Турция, Египет, Сирия, «арабская весна», внешняя политика Турции

EDGAR ELBAKYAN – TURKEY-EGYPT RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE “ARAB SPRING”

The current article investigates the Turkey-Egypt relations in the eve and during the revolution in Egypt (2011). The role of Egypt in the context of Turkey's overall Middle Eastern policy, the reasons stipulating the differences between Turkey's policy towards Egypt's revolutionary and anti-revolutionary authorities are analyzed in the article. An attempt is made to show that it is possible to understand Turkey's Middle Eastern policy through Turkey's policy towards Egypt.

Key words: Turkey, Egypt, Syria, “Arab Spring”, Foreign Policy of Turkey

Բովանդակություն

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աննա Բաբայան

«ԽՈՋԱԼՈՒԻ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ»
ԱԴԲԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԻՖԻ ՇՈՒՐՋ..... 3

Անուշ Ամիրբեկյան

ԼԵՈՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՋԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ԸՆԹԱՅԶԸ 1991 Թ. ՀՈՒՆԻՍԻՑ
ՄԻՆՉԵՎ 1992 Թ. ՄԱՅԻՍ 22

Էրիկ Դավթյան

ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴՐԻ ՀԱՄԵՄՏԱՏԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ. ԲԱՑԱՏՐԵԼՈՎ
ՀԱԿԱՍԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ..... 37

ԲԱՆԱԿ ԵՎ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Արծրուն Հովհաննիսյան

ԱԹՄ-ՆԵՐԻ ԴԵՐՆ ՈՒ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԴԻ
ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐՈՒՄ..... 49

Սերոբ Բազիկյան

ՉԺՈՒԳԵ ԼՅԱՆԻ ՌԱԶՄԱՐՎԵՍՏԸ..... 70

Էդգար Էլբակյան

ՊԲ 23524 ՉՈՐԱՄԱՍԻ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ 2016 Թ.
ԱՊՐԻԼՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ..... 84

Վլադիմիր Պողոսյան

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՆԱԿԻ ՉՈՐՐՈՐԴ
ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆՆ ԱՊՐԻԼՅԱՆ ՄԱՐՏԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԵՐԻՆ..... 93

ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԵՎ ԳԼՈՔԱԼ ՉԱՐԳԱՅՈՒՄՆԵՐ

Վարուժան Գեղամյան

«ՆՈՐ ՌԵԻՍԻ ԺԱՄԱՆԱԿԸ». Ռ. Թ. ԷՐԴՈՂԱՆԻ ԱՆՉԻ
ՊԱՇՏԱՄՈՒՆԸԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԹՈՒՐԹԻԱՅՈՒՄ..... 101

Վիկտոր Բոչարով
 ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍԱՐԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.
 ՆՈՐ ՀՈՐԻՉՈՆՆԵՐ 112

Էդգար Էյբակյան
 ԹՈՒՐԲԻԱՅԻ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԵՏ
 «ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԳԱՐՆԱՆ» ՀԱՄԱՇԱՐՈՒՄ 118

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Ալվինա Աղաբաբյան
 ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՇԱՐԺՄԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐԸ
 ԽՈՐՀՐԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ՍԱՄՈՒԼՈՒՄ..... 141

Սամվել Մարտիրոսյան
 ԱԴԻԲԵՋԱՆԻ ՀՆԱՐԱՎՈՐ ՀԱՔԵՐԱՅԻՆ
 ՆԵՐՈՒԺԻ ՄԱՍԻՆ 165

Գավիթ Ջամալյան
 ԱԴԻԲԵՋԱՆԻ ՀԵՏ ՀԱԿԱՍԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ.
 ՃՇԳՐԻՏ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԵԶՐՈՒՅԹՆԵՐԻ
 ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՁ 171

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԳՀ ԼԱԲՈՐԱՏՈՐԻԱ
ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ՄՏՐԱՏԵՓ

*Տարեկան ամփոփիչ հանրապետական գիրաժողովի
հոդվածների ժողովածու*

1(1)

Համակարգչային ձևավորումը՝ Կ. Չալաբյանի
Կազմի ձևավորումը՝ Ա. Աղաբաբյանի
Սրբագրումը՝ Ա. Աղաբաբյանի

Տպագրված է «ՄԻՍՄԱ» ՍՊԸ-ում:
ք. Երևան, Հանրապետության 49, 7/1

Ստորագրված է տպագրության՝ 18.07.2018:
Չափսը՝ 60x84 ¹/₁₆: Տպ. մամուլը՝ 11.25:
Տպաքանակը՝ 150:

ԵՊՀ հրատարակչություն
ք. Երևան, 0025, Ալեք Մանուկյան 1
www.publishing.am